

Ε'

Ὁ Αἰμύλιος εἶναι ὁ τέλειος ἄνθρωπος. Διὰ νὰ ἀξίζη νὰ ἐνωθῆ μετ' αὐτοῦ, ἡ Σοφία πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἰδεώδης γυνή. Ἄλλὰ χρειάζεται πρὸς τοῦτο ὁ Ρουσσῶ νὰ ἐπιτύχη εἰς τὸ δεύτερον τοῦτο μέρος τοῦ ἔργου του, καὶ ἡ ἀγωγή τῆς γυναικός, οἷαν μᾶς τὴν ἐκθέτει, συνελήφθη χειρότερον ἐκείνης τοῦ ἀνδρός.

Μὲ μίαν ἐν τούτοις ἰδιαιτέραν φροντίδα ὁ Ρουσσῶ ἔγραψε τὸ πέμπτον βιβλίον τοῦ Αἰμυλίου, σχεδὸν ὁλόκληρον ἀφιερωμένον εἰς τὴν γυναικείαν ἀγωγήν. Τὸ συνέθεσε, λέγει, «εἰς μίαν διαρκῆ ἐκστασιν» — ἦτο τότε ὁ ξένος τῆς γυναικός τοῦ στρατάρχου τοῦ Λουξεμβούργου, ὡς Μομορανσύ, — «εἰς τὸ μέσον δασῶν καὶ ὑδάτων, εἰς τὴν συναυλίαν πουλιῶν παντὸς εἶδους, εἰς τὸ ἄρωμα τῶν ἀνθέων πορτοκαλεῶν». Καὶ ἀποδίδει ἐν μέρει «τὸ ἀρκετὰ δροσερὸν χρῶμα» τῶν σελίδων τούτων, μᾶλλον ποιητικῶν ἢ φιλοσοφικῶν, εἰς τὰς εὐαρέστους ἐντυπώσεις, τὰς ὁποίας ἠσθάνετο εἰς τὸν ἐπίγειον τοῦτον παράδεισον. Ἄλλ' ἔζη ἐκεῖ μὲ τὴν Θηρεσίαν του : — κακὸς σύντροφος, κακὸν πρότυπον, διὰ νὰ τὸν βοηθήσῃ εἰς τὴν σύλληψιν τῆς πεπαιδευμένης γυναικός. Ἐσύχναζε τὸν πύργον. Ἐδέχετο τὴν ἐπίσκεψιν κυριῶν λαμπρῶν καὶ τιτλοφόρων : — κακὴ σύχνασις ἴσως, διὰ νὰ συλλάβῃ τὴν εἰκόνα τῆς ἀπλῆς καὶ ἰσχυρᾶς γυναικός, τῆς ὁποίας ἠθελε νὰ χαράξῃ τὴν εἰκόνα. Καὶ αὐτὸ τὸ ὑλικὸν περιβάλλον, ἡ θαυμασία διαμονὴ τοῦ Μὸν-Λουϊ παρῶρμα μᾶλλον εἰς τὴν βέμβην ἢ εἰς τὴν ἀνάλυσιν.

Τὸ βιβλίον τῆς Σοφίας δὲν εἶναι ἡ εὐαρέστον εἰδύλλιον. Ὁ ποιητής, ὁ μυθιστοριογράφος ὀριστικῶς ὑπερτερεῖ. Ἀπὸ ὅλα τὰ πράγματα, τὰ ὁποῖα ὁ Ρουσσῶ ἀγνοεῖ, εἶπεν ὁ Σαιν-

Μάρκ Ζιραρντέν, τὴν γυναῖκα ἀγνοεῖ περισσότερο. Τῆς παρε-
γνώρισεν ἐν πάσῃ περιπτώσει μερικὰς λεπτότητας, τὴν εὐγενῆ
ἀξιοπρέπειαν, τὴν καθαρὰν ἠθικὴν ἔξαρσιν. Ἔχω δι' αὐτὴν
περισσοτέρας τρυφερότητας, ἐρωτύλον λατρείαν, ἢ ἀληθῆ
σεβασμὸν καὶ ἐκτίμησιν. Μέχρι τῶν λεπτοτέρων περιγρα-
φῶν, τὰς ὁποίας θὰ μᾶς κάμη περὶ τῆς ἡρωίδος του, φυσι-
κῶς ὅσον καὶ ἠθικῶς, θὰ ἐπανεύρη τις πάντοτε δὲν γνωρίζω
ποῖαν ἀόριστον αἰσθητικὴν ὄρεξιν, τὴν ἐπανάμνησιν τῶν κοι-
νῶν ἢ τῶν κοσμικῶν γυναικῶν, φιλαρέσκων ἢ πονηρῶν, τὰς
ὁποίας ἐγνώρισε καὶ ἠγάπησε.

Ἡ Σοφία, ἄλλως τε, δὲν εἶναι τελείως φανταστικὸν ὄν.
Ἐπαναχαράττων τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς φυσιογνωμίας της,
ὁ Ρουσσῶ δηλοῖ δι' ἔχει πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν πραγματικὸν
πρότυπον. Ἡ Σοφία θὰ ὑπῆρχε. Τὸ ὄνομα μόνον θὰ ἦτο τῆς
ἐφευρέσεώς του. Ἀποθανοῦσα εἰς τὸ ἔαρ τῆς ζωῆς της, δὲν
θὰ εἶχε νὰ κάμη ἢ νὰ τὴν «ἀναστήσῃ» διὰ νὰ κάμη «τὴν
ἀξιαγάπητον αὐτὴν κόρην» τὴν σύντροφον τοῦ Αἰμυλίου.
Ἱστορία δραματικὴ καὶ συγκινητικὴ: Εἴκοσιν ἐτῶν ἀναγνώ-
σασα τὸν Τηλέμαχον, ἢ πραγματικὴ Σοφία θὰ ἠγάπα τὸν
ἥρωα τοῦ Φενελῶν, καί, μὴ ἐπιτυχάνουσα νὰ εὕρῃ εἰς τὸν
κόσμον νέον ποῦ νὰ τοῦ ὁμοιάσῃ, θὰ ἀπέθνησκεν ἀπὸ ἀνι-
κανοποίητον ἔρωτα, ἀπὸ μαρασμὸν καὶ ἀπελπισίαν. Καὶ ὁ
Φενελῶν θὰ εὕρισκετο οὕτω ἔνοχος τοῦ θανάτου νεαρᾶς
κόρης... Πῶς ὁ Ρουσσῶ δὲν ἐπληροφορήθη ἀπὸ τὸ τραγι-
κὸν τοῦτο συμβᾶν ὅτι ἡ Σοφία του, αὐτὴ ἐπίσης, εἰς τὴν
εἰκόνα τοῦ ἄλλου, εἶναι πάρα πολὺ εὐαίσθητος καὶ πάρε
πολὺ ῥομαντικὴ; Εἶναι ἀληθές ὅτι, ἀπὸ ὑστερινὴν τύψιν, φαί-
νεται ἔχων συνείδησιν τῆς ματαιότητος τῶν προσπαθειῶν του,
καὶ ὑπογραμμίζει ὁ ἴδιος τὴν ἀνεπάρκειαν, τὸ ἀλυσιτελές
τοῦ σχεδίου του περὶ γυναικείας ἀγωγῆς, δταν διὰ παραδό-
ξου εἰρωνείας, εἰς τὸ Μυθιστόρημα τῶν Ἐρημιτῶν, μᾶς δει-
κνύῃ τὴν ἐνάρετον Σοφίαν, γενομένην ἀπιστον σύζυγον,
αὐτὴν, ἢ ὁποία ἐν τούτοις δὲν ἔβλεπεν ἢ «ἀθλιότητα, ἐγκατά-

λειψιν, δυστυχίαν, αίσχύνην, ἀτιμίαν» εἰς τὸ παραστράτημα τῶν γυναικῶν.

Μεταξὺ τῆς ἀγωγῆς τοῦ Αἰμυλίου καὶ τῆς ἀγωγῆς τῆς Σοφίας, ὑπάρχουν περισσότεραι τῆς μιᾶς ἀντιθέσεις, ὑπάρχει ἄβυσσος. Ὁ Ρουσσῶ ἠλευθέρωσε τὸν Αἰμύλιον: Ὑπεδούλωσε τὴν Σοφίαν. Ὅσον ἐδείχθη τολμηρὸς εἰς τὰς βλέψεις του ἐπὶ τῆς «διδασκαλίας» τῶν ἀνθρώπων, τόσον εἶναι δειλός, ὀπισθοδρομικὸς καὶ συντηρητικὸς, εἰς τὰς ἰδέας του ἐπὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν γυναικῶν. Ὁ ἀπόστολος τοῦ ἀτομικισμοῦ θὰ ἀπαρνηθῆ τὸ δόγμα του. Ὑποτάσσει τὴν γυναῖκα εἰς τὸν ἄνδρα. Τὴν κάμνει ταπεινὸν ὑπήκοον ποῦ δὲν ἀξίζει παρ' ὅσον χρησιμεύει διὰ τὴν εὐτυχίαν τοῦ συζύγου της. Τὴν περικλείει στενωῶς εἰς τὰ καθήκοντά της ὡς κόρης, συζύγου, μητρὸς. Ἐὰν τὴν προσκαλῆ εὐγλώττως νὰ ἐκπληρώσῃ τὰς ὑποχρεώσεις της ὡς παιδαγωγοῦ, λησμονεῖ νὰ τῆς προμηθεύσῃ, δι' ἐκπαιδεύσεως ἀρκετὰ εὐρέως ἀνεπτυγμένης, τὰ μέσα νὰ ἐκπληρώσῃ ἀξιοπρεπῶς τὴν μεγάλην ταύτην ἀποστολήν. Τέλος, δὲν φαίνεται ὑποπτεύων ὅτι ἡ γυνή, αὐτὴ ἐπίσης, ἔχει δικαίωμα νὰ γίνῃ πρόσωπον, τὸ ὁποῖον ἀποβλέπει δικαίως νὰ εὐρύνη τὰς γνώσεις της, ν' ἀναπτύξῃ τὰ προτερήματά της, τέλος, εἰς τὴν φωτισμένην εὐφυΐαν της, εἰς τὸ χειραφετημένον λογικόν της, νὰ εἶναι ἀληθῶς ἡ ἴση τοῦ ἀνδρὸς καί, αὐτὴ ἐπίσης, ἡ «γυνή καθ' ἑαυτήν».

Τὸ ἀξίωμα τοῦ Ρουσσῶ εἶναι ὅτι ἡ γυνή ὀφείλει νὰ ὑπακούῃ εἰς τὸν ἄνδρα, ὅτι ἡ ὕπαρξις της εἶναι, οὕτως εἰπεῖν, προσηρμοσμένη πρὸς ἐκείνην τοῦ ἀνδρὸς. Ἀκούσατε τὰς αἰωνίας ταύτας παλινωδίας, αἱ ὁποῖαι, ὡς μονότονος ἐπωδός, ἐπανέρχονται εἰς ὅλας τὰς σελίδας: «Πᾶσα τῶν γυναικῶν ἀγωγή πρέπει νὰ εἶναι σχετικὴ πρὸς τοὺς ἄνδρας. Ἡ γυνή εἶναι εἰδικῶς καμωμένη διὰ νὰ ἀρέσκῃ εἰς τοὺς ἄνδρας, νὰ εἶναι εἰς αὐτοὺς ὠφέλιμος, ν' ἀγαπηθῆ καὶ νὰ τιμηθῆ παρ' αὐτῶν, νὰ τοὺς ἀναπτύξῃ νέους, νὰ τοὺς περιποιηθῆ μεγάλους, νὰ τοὺς συμβουλεύσῃ, νὰ τοὺς παραμυθήσῃ, νὰ κατα-

στήση τὴν ζωὴν των εὐχάριστον καὶ γλυκεῖαν: Ἴδου τὰ καθήκοντα τῶν γυναικῶν εἰς ὄλους τοὺς χρόνους, καὶ ὅ,τι πρέπει νὰ τὰς διδάξωμεν ἀπὸ τῆς παιδικῆς των ἡλικίας... Πρέπει νὰ δαμάσωμεν ὅλας τὰς ἰδιοτροπίας των διὰ νὰ τὰς ὑποτάξωμεν εἰς τὰς θελήσεις τοῦ ἄλλου.... Ἡ ἐξάρτησις εἶναι ἡ φυσικὴ κατάστασις τῆς γυναικός.... Ἡ γυνὴ εἶναι καμωμένη διὰ νὰ εἶναι ὅλην τῆς τὴν ζωὴν ὑποκειμένη εἰς τοὺς ἄνδρας καὶ εἰς τὴν κρίσιν τῶν ἀνδρῶν.... Εἶναι εἰς τὴν τάξιν τῆς φύσεως ἡ γυνὴ νὰ ὑπακούῃ εἰς τὸν ἄνδρα.... Ἐγίνε διὰ νὰ ὑποχωρῇ εἰς τὸν ἄνδρα καὶ ν' ἀνέχεται ἀκόμη τὴν ἀδικίαν του...».

Δὲν εἶναι λοιπὸν ζήτημα ἀναπτύξεως τῆς Σοφίας δι' ἑαυτήν. Ὁ Ρουσσῶ κατὰ βάθος δὲν παραδέχεται τὴν ἰσότητά τῶν φύλων, θὰ εἶπη περὶ τῆς γυναικός ὅτι εἶναι «ἀνὴρ ἀτελής», ὅτι ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις δὲν εἶναι παρὰ «ἓνα μεγὰ παιδί». Γνωρίζω καλῶς ὅτι ὁ Ρουσσῶ, μὲ τὴν συνήθη ἀπάθειάν του, διαψεύδει ἑαυτὸν εἰς ἄλλα χωρία: «Δὲν πρέπει, λέγει, νὰ θέσωμεν τὸ ζήτημα τῆς ὑπεροχῆς: Ὅλα ἀνάγονται εἰς διαφοράς.... Κάθε φύλον ἔχει ἰδιότητας ἰδιαζούσας πρὸς τὴν εἰμαρμένην του, εἰς τὸν ρόλον του εἰς τὴν ζωὴν. Εἶναι ἴσως ἓν ἀπὸ τὰ θαύματα τῆς φύσεως ὅτι ἔκαμε δύο ὄντα τόσον ὅμοια, καθιδρύουσα ταῦτα τόσον διαφόρως...» Ἄλλ' ἐπιμένει ἐπὶ τῶν διαφορῶν τούτων: «Ἀπεδείχθη ὅτι ὁ ἀνὴρ καὶ ἡ γυνὴ δὲν ἐγένοντο κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, οὔτε εἰς τὴν ἰδιοσυγκρασίαν, οὔτε εἰς τὸν χαρακτήρα». Μὲ τὸ νὰ ὁμιλῇ περὶ διαφορῶν, δὲν φθάνει εἰς τὸ νὰ διακινδυνεύσῃ μοναδικῶς τὴν ἰδέαν τῆς ἰσότητος; Ποῖος εἶναι λοιπὸν, κατὰ τὸν Ρουσσῶ, ὁ χαρακτήρ, ἡ ἰδιοσυγκρασία ποῦ ἰδιάζουσι εἰς τὴν γυναῖκα; Μᾶς τὸν ἐκθέτει δὲς: Κατὰ πρῶτον ὀλίγον βαρέως εἰς τὰς μακρὰς σελίδας τῆς γενικῆς φιλοσοφίας ποῦ ἀνοίγουν τὸ πέμπτον βιβλίον τοῦ Αἰμυλίου καὶ αἱ ὅποια εἶναι εἶδος σκίτσου γυναικείας ψυχολογίας. Ἐπειτα, μὲ θέλγητρον ὅλως ποιητικόν, δταν, καταπαύων τὰς ἀφηρη-

μένας έννοίας, έγείρη τήν αύλαίαν, διά νά παρουσιάση τήν Σοφίαν είς τήν χάριν της και τὸ κάλλος της.

Ἡ γυνή είναι ἀδύνατος. Είναι περιπαθής: «Ἄν προσποιῆται ὅτι δέν δύναται νά άνεχθῆ τὰ ἐλαφρότατα βάρη, δέν είναι μόνον διά νά φαίνεται λεπτή, είναι διά νά ἐπιφυλάξη συγγνώμας και τὸ δικαίωμα νά είναι ἀδύνατος ἐν ἀνάγκη». Ἡ καρδιά της τρέφεται μέ ἐπιθυμίας ἔρωτος ἄνευ ὀρίων: Είναι ἀληθές ὅτι, διά νά τὰς ἀντισταθμίση και τὰς συγκρατήση, «Τὸ Ὑπέρτατον Ὄν ένώνει μέ αὐτήν τήν αἰδῶ». Ἡ Σοφία, καθὼς ὅλαι αἱ γυναῖκες, είναι φιλάρεσκος, ἐξ οἰκογενειακῆς ἀνατροφῆς. Ἄγαπᾶ τὰ κοσμήματα, σχεδὸν ἅμα τῆ γεννήσει. Δέν δυσαρεστεῖται ποσῶς ἀφήνουσα νά φανῆ «ἡ λεπτή κνήμη της». Είναι περίεργος, πάρα πολὺ περίεργος. Είναι πολυμήχανος, και πρέπει νά είναι, διά νά ἐξισώση ὅ,τι τῆς λείπει ἀπὸ δύναμιν. «Μοῦ λέγετε ὅτι ἡ μικρὰ Σοφία είναι πολὺ πονηρῆ», ἔγραφεν ὁ Ρουσσῶ εἰς τὸν πρίγκηπα τῆς Βυρτεμβέργης, «τόσον τὸ καλλίτερον! . . .» Ὁ δόλος είναι φυσικὸν δῶρον, και πᾶν ὅ,τι είναι φυσικὸν είναι «καλὸν και εὐθύ». Πρέπει λοιπὸν νά καλλιεργήσωμεν τὸ ἐνστικτον τοῦ δόλου: Ὁ Ρουσσῶ συγκατατίθεται ἐν τούτοις ὅτι ἀρμόζει «νά προλάβῃ τήν κατάχρησιν». Ἡ Σοφία είναι φλύαρος. Είναι ἀρχική. Είναι λαίμαργος φυσικῶς:— ἐνταῦθα ὁ Ρουσσῶ λησμονεῖ ὅτι τὰ πρωτόγονα ἐνστικτα, κατὰ τὸ λέγειν του, είναι ὅλα ἐξαιρέτα. Τὸ δόγμα τῆς ἀρχεγόνου ἀγαθότητος δέν θὰ ἐφηρμόζετο εἰς τήν γυναῖκα ὅσον εἰς τὸν ἄνθρωπον; Ἡ Σοφία είναι ἐγκρατής, ἀλλὰ ἔγινε τοιαύτη . . .

Ἴδου διά τὰ ἐλαττώματα, και συνοψίζομεν. Ἡ εἰκὼν δέν είναι καθόλου κολακευτική. Ἴδωμεν τώρα τὸ ἀντίθετον μέρος: Τὸ καλόν, τὰ προτερήματα. Ἡ γυνή είναι πλέον πειθήνιος τοῦ ἀνδρός. Ἔχει περισσοτέραν λεπτότητα. Ἀναγινώσκει ταχύτερον ἢ αὐτὸς εἰς τὸ βιβλίον τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας. Τὸ κυριαρχοῦν πάθος της είναι ἡ ἀρετή. Ἄς σημειώσωμεν

ἄλλως τε ὅτι ποτὲ δὲν ἐγνώσθη ἂν ὁ Ρουσσῶ ἐννοῇ ὁμιλῶν περὶ τῆς γυναικὸς γενικῶς, ἢ περὶ τοῦ ἐξαιρετικοῦ πλάσματος, τὸ ὁποῖον ἐπροσωποποίησεν εἰς τὴν Σοφίαν. Ἡ πρώτη τῆς εὐτυχία εἶναι νὰ κάμῃ ἐκείνην τῶν γονέων τῆς. Θὰ εἶναι ἀγνή καὶ τιμιά μέχρι τῆς τελευταίας ἀναπνοῆς τῆς: Ἐδῶ πρόκειται προφανῶς περὶ τῆς ἰδεώδους γυναικὸς, ἐκείνης περὶ τῆς ὁποίας λέγει: Ἡ ἐνάρετος γυνὴ εἶναι σχεδὸν ἴση πρὸς τοὺς ἀγγέλους!...»

Ἄλλ' ἢ γυνή, γενικῶς δὲν εἶναι ἴση πρὸς τὸν ἄνδρα. Θελκτικὸν πλάσμα, τὸ ὁποῖον ὁ εἰδωλολάτρης Ρουσσῶ δὲν τὸ περιορίζει ὀλιγώτερον εἰς τὴν ὑποδεεστέραν κατάστασιν τοῦ ρόλου τῆς τῆς μικρᾶς καὶ τῆς κατωτέρας εἰς τὴν ἀνθρωπίνην οἰκογένειαν. Τὰς φυσικὰς ιδιότητάς τῆς, καλὰς ἢ κακὰς, πρέπει νὰ τὰς σεβασθῶμεν. Αὐτὰ τὰ ἐλαττώματά τῆς, φαίνεται ὅτι ὁ Ρουσσῶ δὲν θέλει νὰ τὰ διορθώσῃ, διότι τὴν βοηθοῦν ἴσως εἰς τὸ νὰ θέλξῃ τοὺς ἄνδρας. Ἡ γυνὴ πρέπει νὰ μείνῃ γυνή.

Θὰ ἦτο τρέλλα νὰ θελήσωμεν νὰ καλλιεργήσωμεν ἐν αὐτῇ τὰς ἀνδρικὰς ιδιότητας. Ὁ Ρουσσῶ, ὁ ὁποῖος, ἐπὶ τόσων ἄλλων σημείων, ἐπροπορεύθη τῶν τάσεων καὶ τῶν νεωτερισμῶν τοῦ νεωτέρου πνεύματος, δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ κατ' οὐδένα τρόπον ὡς ὁπαδὸς τοῦ ὅ,τι ἀποκαλοῦμεν σήμερον ὁ «φεμινισμός.» Τίποτε δὲν θὰ τὸν προσέβαλλε περισσότερον ἢ ἡ ἀξίωσις νὰ συγχύσῃ καὶ νὰ ἀφομοιώσῃ τὰ δύο φύλα εἰς τὰς αὐτὰς συνηθείας, εἰς τὰς αὐτὰς λειτουργίας. Νὰ πλάσῃ τὴν ἀγωγὴν καὶ τὴν ζωὴν τῆς γυναικὸς πρὸς ἐκείνας τοῦ ἀνδρὸς θὰ τοῦ ἐφαίνετο ἐκτροχιασμός, σφετερισμός τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἰσχυροῦ φύλου, καί, ὑπὸ ἄλλην ἐννοιαν, βεβήλωσις.

Ἰδίως δταν ἐξετάζῃ τὰ πνευματικὰ χαρίσματα τῶν γυναικῶν ὁ Ρουσσῶ δεικνύεται ἀδίκος ἀπέναντι αὐτῶν. Ἀναγνωρίζει ὅτι ἔχουν τὴν κρίσιν ἐνωρίτερον μορφωμένην, ἀλλ' ἰσχυρίζεται ὅτι ἀφήνονται ταχέως νὰ ὑπερβληθοῦν.

Δέν ἔχουν ἀρκετὴν πνευματικὴν εὐθύτητα καὶ προσοχὴν διὰ
να ἐπιτύχουν εἰς τὰς ἀκριβεῖς ἐπιστήμας :— εἰρήσθω ἐν
παρόδῳ, δέν βλέπει ὅτι ὁ Αἰμύλιος ὄχι περισσότερον ἐξη-
ίσκηθη εἰς τοῦτο. — Πᾶν ὅ,τι τείνει εἰς γενικοποίησιν τῶν
δεῶν δέν εἶναι τοῦ εἴδους των. Ὅλαι αἱ σκέψεις των πρέπει
να τείνουν εἰς τὴν σπουδὴν τῶν ἀνδρῶν, ἢ εἰς τὰς εὐπρέ-
στους γνώσεις ποῦ ἔχουν τὴν «προτίμησιν» ὡς ἀντικείμενον.
Ἡ ἔρευνα τῶν ἀφηρημένων ἀληθειῶν δέν ἀρμόζει εἰς αὐτάς
ποσῶς. Λοιπὸν καθόλου γυνὴ φιλόσοφος, καθόλου γυνὴ
μαθηματικὸς : Ὁ Ρουσσῶ θὰ ἀπηγόρευεν εἰς μίαν ἄλλην
Σοφίαν, εἰς τὴν Σοφίαν Ζερμαίν, τὸ δικαίωμα να ὑπάρχη.
Τὰ ἔργα τοῦ πνεύματος προσπερνοῦν τὴν σπουδαιότητά των.
Δέν εἶναι ἀληθές ἐν τούτοις ὅτι, ὡς μυθιστοριογράφος, ἡ
Γεωργία Σάνδη, διὰ να μὴ ἀναφέρωμεν ἢ αὐτήν, ἔχει
βέβαια κάποιαν μεγαλοφυΐαν, τοῦλάχιστον ὅσον ὁ Ρουσσῶ ; ...
Ἐν συντόμῳ, αἱ γυναίκες σπουδαὶ πρέπει ν' ἀναφέρονται
ἀποκλειστικῶς εἰς τὰ πρακτικὰ πράγματα, καὶ ὁ Ρουσσῶ
θὰ ἐπανέλεγε προθύμως μετὰ τοῦ Μολιέρου.

*Δέν εἶναι τίμιον καὶ γιὰ πολλὰς ἀφορμὰς
μιὰ γυναῖκα να σπουδάξῃ καὶ να γνωρίζῃ τόσα πράγματα . . . .*

Ἡ ἐκπαίδευσις τῆς Σοφίας θὰ εἶναι λοιπὸν ἀπὸ τὰς
πλέον περιορισμένης. Δέν ἠδύνατο να εἶναι ἀλλέως εἰς
σύστημα, τὸ ὅποῖον, ἀφ' ἑνὸς καταβιδάζει τὴν ἀποστολὴν
τῆς γυναικὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου ἐξευτελίζει τὴν εὐφυΐαν της
καὶ τὰς δυνάμεις της. Πῶς να τῆς ζητήσωμεν ν' ἀποκτήσῃ
γνώσεις, αἱ ὅποια θὰ τῆς εἶναι ἀνωφελεῖς εἰς τὸν ρόλον της
τῆς ταπεινῆς ὑποταγῆς, ἢ ν' ἀναλάβῃ μελέτας, αἱ ὅποια
ὑπερβαίνουν τὴν σπουδαιότητα τοῦ πνεύματός της ; Εἰς
τὴν βιβλιοθήκην της ὁ Ρουσσῶ δέν θέτει παρὰ δύο
βιβλία, τὸν Τηλέμαχον, — καὶ αὐτὸ ἐκεῖ ἀκόμη εἶναι πάρα
πολύ, ἐὰν εἶναι ἀληθές, καθὼς μᾶς τὸ ἔχει διηγηθῆ ὁ Ρουσ-
σῶ, ὅτι ἐξαίρει τὴν φαντασίαν τῶν νεανίδων, — καὶ τοὺς
Κατωμένους Λογαριασμοὺς τοῦ Μπαρέμ. Ἡ Σοφία πρέπει

νά γνωρίζη θαυμάσια νά κρατῆ τοὺς λογαριασμοὺς τοῦ σπιτιοῦ. Πρέπει νά γίνῃ σωστὴ οἰκοκυρά, ποῦ γνωρίζει τὴν τιμὴν τῶν ἐδωδίων, ποῦ ἐπιβλέπει τοὺς ὑπηρέτας τῆς, οἷαν ἐφαντάζετο ἤδη ὁ Ξενοφῶν, τὴν γυναῖκα τοῦ Ἴσχομάχου.

Ὅ,τι πρὸ πάντων ἐδιδάχθη ἡ Σοφία κατὰ τὴν παιδικὴν τῆς ἡλικίαν, εἶναι τὰ ἐργόχειρα: Ράπτει, κεντᾶ. Ἡ σύζυγος τοῦ Αἰμυλίου, ἐργάτου, καὶ αὐτοῦ, δὲν θὰ ἠδύνατο νά παραμελήσῃ τὰς χειροτεχνικὰς ἐργασίας. Ὁ Ρουσσῶ ἠσθάνθη τὴν σπουδαιότητα ἐκείνου, τὸ ὁποῖον ὀνομάζομεν ἤδη ἡ «οἰκοκυρικὴ μόρφωσις». Ἡ Σοφία κόπτει καὶ ράπτει ἡ ἴδια τῆς ρόμπες τῆς. Ὅ,τι προτιμᾶ, εἶναι ἀληθές, εἶναι ἡ δαντέλλα. Διατί; Διότι, ἀπὸ ὅλες τῆς δουλειῆς τῆς βελόνας, δὲν ὑπάρχει καμμία ποῦ «νά δίδῃ στάσιν πλέον εὐχάριστον». Ἡ Σοφία μένει ὀλίγον φιλάρεσκος, ἀκόμη εἰς τὰς οἰκιακὰς ἀσχολίας τῆς. Ὁ Ρουσσῶ θέλει—πρέπει νά τὸν μεμφθῶμεν διὰ τοῦτο;—ἡ γυνὴ νά εἶναι πάντοτε χαριτωμένη καὶ κομψή, νά ἔχῃ χάριν πᾶν ὅ,τι κάμνει. Τίποτε δὲν πρέπει νά παραμορφώσῃ τὸ θέλγητρον τῆς περιβολῆς τῆς, ἀκόμη ὅταν μαγειρεύῃ. Ὀλίγον «μικρὴ κυρία» ἡ Σοφία ἀφήνει μᾶλλον τὸ φαγητὸν νά τσικνίσῃ ἢ νά στιγματίσῃ τὴν περιχειρίδα τῆς. Ὁ Αἰμύλιος, ὁ ὁποῖος αὐτὸ ἐκεῖ τὸ βράδυ θὰ δειπνήσῃ κακά, θὰ παρηγορηθῇ θαυμάζων τὴν ἀσπιλον καθαρότητα τῆς τουαλέττας τῆς Σοφίας; Ὑπάρχει, ἃς ὁμολογήσωμεν τοῦτο, κάτι τὸ ἐπιτηδευμένον καὶ πάρα πολὺ λεπτεπίλεπτον εἰς τὴν ἀγωγὴν τῆς νεαρᾶς αὐτῆς γυναικός, ἡ ὁποία, π. χ. δὲν ἀγαπᾶ τὰς κηπουρικὰς ἐργασίας, διὰ τὸν λόγον τοῦτον ὅτι ἡ γῆ τῆς φαίνεται ἀκάθαρτος.

Ἡ Σοφία καλλιεργεῖ τὰς τέχνας τῆς τέρψεως, ὀλιγώτερον διὰ προσωπικὴν τῆς ὠφέλειαν ἢ διὰ νά συμβάλῃ ἀργότερον εἰς τὴν τέρψιν τοῦ συζύγου τῆς. Ἔχει κομψὴν φωνήν, τραγουδεῖ: Ἀγαπᾶ τὴν μουσικὴν, παίζει. Γνωρίζει χορόν. Ἀλλ' ὑφ' ὅλας τὰς ἄλλας σχέσεις, εἶναι ὠρισμένως ἀμαθής. Τὴν ἐδίδαξαν ὀλίγην ἀριθμητικὴν,—ὅ,τι τῆς χρειά-

ζεται: διὰ νὰ κάμῃ τὰς προσθέσεις τῶν ἐξόδων τοῦ σπιτιοῦ : « Ἴσως αἱ γυναῖκες ὀφείλουν πρὸ παντὸς νὰ μανθάνουν νὰ λογαριάζουν » κατὰ τὴν φυσικὴν μέθοδον ἄλλως τε : « Ἡ μικροῦλα θὰ πεισθῇ εὐκόλως νὰ μάθῃ λογαριασμόν, ἐὰν ἔλαβον τὴν φροντίδα νὰ μὴ τῆς δώσουν τὰ κεράσια τῆς προτιμήσεώς της, ἢ ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ τὰ μετρήσῃ ». Ἄλλὰ τὰ γράμματα, ἢ ποιήσεις, ἢ ἱστορία, δὲν θὰ μάθῃ τίποτε ἀπὸ αὐτά. Αἱ γραμματισμένες γυναῖκες εἶναι μία μάστιξ, « Κάθε γραμματισμένη κόρη θὰ μείνῃ κόρη ὄλην της τὴν ζωὴν, ὅταν δὲν θὰ ὑπάρχουν παρὰ μυαλωμένοι ἄνθρωποι ἐπὶ τῆς γῆς. » Ὁ Ρουσσῶ δὲν θὰ ἐχειροκρότει βεβαίως τὴν δημιουργίαν τῶν λυκείων τῶν κορασιῶν, οὔτε καὶ τῶν δημοτικῶν σχολείων. « Αἱ γυναῖκες δὲν ἔχουν λύκεια : Μέγα δυστύχημα ; ... Καὶ ἔδοξε τῷ Θεῷ νὰ μὴν ὑπάρχουν διὰ τὰ παιδιά ; » Ὅσον ἀνεπαρκῆς καὶ ἂν μᾶς ἐφάνη ἡ ἀγωγή τοῦ Αἰμυλίου, τῆς Σοφίας θὰ μείνῃ ἀκόμη ἀνεπαρκεστέρα. Δὲν εἶναι κατ' οὐδένα τρόπον ἡ μορφωμένη γυνὴ τῆς ὁποίας ἡ δρᾶσις θὰ ἦτο ἀναγκαία διὰ τὴν ἀναγέννησιν τῆς οἰκογενείας καὶ τῆς κοινωνίας. Ὁ Ρουσσῶ, ἂν καὶ ἐμίσει τοὺς Παρισίους, ἔκαμε μίαν πεταχτὴν Παρισινήν, ἡ ὁποία θὰ εἶναι εἰς τὸν οἶκον χάρις μᾶλλον ἢ δύναμις, ἓνα ἄθυρμα θελκτικόν, ἄρθρον τῆς μόδας.

Ὅχι μόνον διὰ τῆς ἀνεπαρκοῦς μορφώσεώς της, ποῦ εἶναι σχεδὸν μηδέν, ἢ Σοφία θὰ διαφέρῃ τοῦ Αἰμυλίου : Ἐπίσης διὰ τοῦ συνόλου τῆς ἀγωγῆς της. Τὸ σύστημα τῆς ἀγωγῆς τῆς γυναικὸς πρέπει νὰ εἶναι ἀντίθετον πρὸς ἐκεῖνο τῆς ἀγωγῆς τοῦ ἀνδρός. Ὁ Αἰμύλιος δὲν κάμνει τὴν εἰσοδόν του εἰς τὸν κόσμον ἢ περὶ τὸ εἰκοστὸν ἔτος. Ἡ Σοφία ἔγινε δεκτὴ εἰς αὐτὸν ἀπὸ πολὺ ἔνωρίς. Πρὶν γίνῃ σύζυγος καὶ μήτηρ, πρέπει νὰ γνωρίσῃ τὴν κοινωνίαν καὶ τὴν ζωὴν. Ἀντιθέτως τῶν συνήθων ἡθῶν ποῦ κρατοῦν τὴν νεάνίδα σχεδὸν κλεισμένην καὶ ρίπτουν τὴν γυναῖκα εἰς τὸν στρόβιλον τῆς κοσμικῆς ζωῆς, ὁ Ρουσσῶ θέλει ἢ Σοφία νὰ

συχνάζη τούς χορούς, τὰ θεάματα, τὰ σουπέ ἐν συντροφία τῆς μητρός της, ἐννοεῖται. Ἄλλ' ἅπαξ νυμφευθεῖσα κλείεται εἰς τὴν εἰρήνην τῆς οἰκιακῆς ζωῆς. Ὑπάρχει ἐκεῖ ἔμπνευσις ἄλλως νέα, σχέδιον ἀγωγῆς κατὰ τὸν ἀγγλικὸν ἢ τὸν ἀμερικανικὸν τρόπον: Ἐὰν κάμνουν νὰ ἴδῃ τὸν κόσμον ἡ Σοφία, εἶναι, ἄλλως τε, διὰ νὰ τὴν κάμουν νὰ αἰσθανθῇ τὸ κενὸν τοῦ καὶ τὰ ἐλαττώματά του, καὶ νὰ τὴν ἀπογοητεύσουν περὶ αὐτοῦ διὰ παντός. Εἶναι πολὺ βέβαιον ὅτι ἡ πρόωρος αὐτῆ χειραφέτησις θὰ δώσῃ τὰ ἀποτελέσματα, τὰ ὁποῖα περιμένει παρ' αὐτῆς ὁ Ρουσσῶ; Ἄς αἰνέσωμεν αὐτὸν ἐν τούτοις ὅτι ἔκαμε νὰ εἰσέλθουν στοιχεῖα φαιδρότητος, εὐθυμίας καὶ ἐλευθερίας, εἰς τὴν ζωὴν τῆς νεάνιδος. Ἡ Σοφία θὰ εἶναι φαιδρά, «τρελλούτσικη». Δὲν πρέπει νὰ ζῆ σὰν μάμμη.

Ἄλλη διαφορὰ: Θὰ ὁμιλήσουν περὶ θρησκείας εἰς τὴν Σοφίαν ἀπὸ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς παιδικῆς της ἡλικίας. Ὁ λόγος, τὸν ὁποῖον ὁ Ρουσσῶ δίδει εἶναι ἀκριβῶς ἐκεῖνος, τὸν ὁποῖον ἀντιθέτομεν, δταν ἐπεβράδυνε διὰ τὸν Αἰμύλιον, αὐτὴν τὴν θρησκευτικὴν διδασκαλίαν, τὴν ὁποῖαν προβάλλει διὰ τὴν Σοφίαν. Ἐὰν ἔπρεπε νὰ περιμείνῃ ὥστε ἡ γυνὴ νὰ εἶναι εἰς κατάστασιν νὰ συλλάβῃ ἀληθῆ ἰδέαν τῆς θρησκείας, «νὰ ζητήσῃ μεθοδικῶς αὐτὰ τὰ βαθέα ζητήματα, θὰ διέτρεχε κίνδυνον νὰ μὴ τῆς ὁμιλήσῃ ποτὲ περὶ αὐτῆς». Δὲν ὑπάρχει λοιπὸν ἐδῶ παρὰ νέα ἀπόδειξις τῆς μετρίας ἐκτιμῆσεως, τὴν ὁποῖαν ὁ Ρουσσῶ ἐπαγγέλλεται διὰ τὴν γυναικείαν διανοητικότητα. Ὑποταχθεῖσα εἰς τὴν κρίσιν τῶν ἄλλων, ἡ Σοφία θὰ δεχθῇ τυφλῶς τὴν θρησκείαν τῆς μητρός της. «Κάθε κόρη πρέπει νὰ ἔχῃ τὴν θρησκείαν τῆς μητρός της, καὶ κάθε γυνὴ ἐκείνην τοῦ συζύγου της.» Ἡ γνώμη, ἡ αὐθεντία, τόσον τολμηρῶς ἀποκλεισθεῖσαι τῆς ἀγωγῆς τοῦ Αἰμυλίου, ἐπαναγίνονται αἱ κυρίαρχοι δέσποιναι, δταν πρόκειται περὶ τῆς Σοφίας. «Ἡ γνώμη, λέγει ἐμφαντικῶς ὁ Ρουσσῶ, εἶναι ὁ τάφος τῆς ἀρετῆς μεταξὺ τῶν ἀνδρῶν, καὶ ὁ θρόνος της μεταξὺ τῶν γυναικῶν:» Τὸ ὁποῖον

θέλει νὰ εἰπῆ ὅτι αἱ γυναῖκες, εἰς τὰς πεποιθήσεις των, καθὼς καὶ εἰς τὴν διαγωγὴν των, εἶναι αἱ ὑποτελεῖς τῆς γνώμης τῶν ἄλλων. Ἡ θρησκεία τῶν γυναικῶν θὰ εἶναι ἄλλως τε κλεισμένη «εἰς τὸν στενὸν κύκλον τῶν δογμάτων ποῦ ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν ἠθικὴν.» Θὰ εἶναι ἀπλὴ καὶ λογικὴ. — «λογικὴ» ἦτο ἡ λέξις τῆς Κυρίας ντὲ Μαιντενόν. — «Πείσατέ τον καλῶς ὅτι δὲν ὑπάρχει τίποτε τὸ ὠφέλιμον πρὸς γνῶσιν ἢ ὅ,τι μᾶς μανθάνουν νὰ κάμνωμεν καλῶς. Μὴ κάμνετε τὰς θυγατέρας σας θεολόγους καὶ ἀντιλόγους. Μὴ τὰς διδάσχετε οὐράνια πράγματα ἢ ὅ,τι χρειάζεται εἰς τὴν ἀνθρωπίνην φρόνησιν...» Τὸ οὐσιῶδες εἰς τὴν θρησκείαν εἶναι ἡ ἠθικὴ, καὶ ὑπηρετεῖ τις τὸν Θεὸν κάμνων τὸ καλόν.

Στιγμᾶς ὁ Ρουσσῶ διστάζει, καί, χωρὶς ν' ἀρνήται νὰ συγκρατῆ τὴν γυναῖκα εἰς τὴν κατάστασιν τῆς ὑποτελείας, φαίνεται διακρίνων ὅτι, διὰ νὰ εἶναι σύζυγος καὶ μήτηρ, ἡ Σοφία θὰ εἶχεν ἀνάγκην νὰ εἶναι ὀλίγον περισσότερον μορφωμένη. «Δὲν ὑπάρχουν, λέγει, παρὰ δύο τάξεις εἰς τὴν ἀνθρωπότητα: οἱ σκεπτόμενοι καὶ οἱ μὴ σκεπτόμενοι καθόλου». Καὶ καθοδηγῶν τὸν Αἰμύλιον εἰς τὴν ἐκλογὴν συζύγου, τὸν ὑποχρεοῖ νὰ θέσῃ κατὰ μέρας κάθε ἰδέαν περιουσίας, κοσμικῆς τάξεως, — «νὰ λάβῃ ὡς σύζυγον ἀκόμη τὴν κόρην τοῦ δημίου, τόσον ὀλίγον πρέπει νὰ σκοτίζεται περὶ τῆς κοινωνικῆς καταστάσεως». Τὸ σπουδαῖον εἶναι, ἡ γυνὴ νὰ σκεπτεται, νὰ γνωρίζῃ ν' ἀναπτύξῃ τὰ παιδιὰ τῆς, νὰ εἰμπορῆ νὰ ζῆ ἐν ἐπικοινωνίᾳ ἰδεῶν μετὰ τοῦ συζύγου τῆς. Ἀλλὰ τότε, δὲν εἶναι προφανὲς ὅτι θὰ ἦτο ἀπαραίτητον νὰ τῆς δώσουν μόρφωσιν εὐρυτέραν καὶ πλέον στοχαστικὴν; «Ὁ σύζυγος, ἀπαντᾷ ὁ Ρουσσῶ, θὰ τὴν διδάξῃ ὅλα, θὰ τὴν ἐκπαιδεύσῃ...» Παραδέχομαι ὅτι θὰ τὴν συμπληρώνη, ὅτι θὰ τὴν εὐρύνη, ἄλλ' ὑπὸ ἓνα ὄρον, ἵνα, νεᾶνις ἔχῃ ἤδη μνηθῆ εἰς τὰ πράγματα τοῦ πνεύματος. Νὰ τῆς ἀπαγορεύσουν τὴν ἀνάγνωσιν μυθιστορημάτων, — «οὐδέποτε κόρη ἀγνή ἀνέγνωσε μυθιστόρημα» αὐτὸ εἶναι τώρα πολὺ αὐστηρόν.

Ἄλλὰ πῶς νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι δὲν ἔλαβέ ποτε εἰς τὰς χεῖράς της σοβαρὸν βιβλίον, ὅτι ἡ φιλολογία τῆς εἶναι τόσον ξένη ὅσον ἡ ἐπιστήμη «ἡ μοιραία ἐπιστήμη»; Εἶναι ἐν τούτοις τὸ συμπέρασμα τοῦ Ρουσσῶ, ὁ ὁποῖος ἐφαίνετο φοβούμενος ὅτι ἐκπαιδεύων τὴν γυναῖκα, τὴν καθίστα ἴσην τοῦ ἀνδρὸς καὶ ὅτι «μετέφερον οὕτω εἰς τὴν γυναῖκα τὰ πρωτεῖα, τὰ ὅποια ἡ φύσις δίδει εἰς τὸν σύζυγον».

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ Ρουσσῶ, ἐὰν ταπεινῇ τὴν γυναῖκα ἀφ' ἑνός, τὴν ἐξαίρει ἐξ ἄλλου. «Αἱ γυναῖκες, λέγει, ἔχουν τάλαντον ὑπερφυσικὸν διὰ νὰ κυβερνοῦν τοὺς ἀνδρας...» Ἄλλ' αὐτὸ τὸ λεγόμενον ὑπερφυσικὸν τάλαντον δὲν εἶναι ἄλλο πρᾶγμα ἢ ἡ χάρις της, ἡ καλλονὴ των, καί, διὰ νὰ τὰ εἴπωμεν ὅλα, ἡ πολὺ φυσικὴ ἐξουσία τὴν ὁποῖαν ἐξασκοῦν ἐπὶ τῶν αἰσθήσεων τοῦ ἀνδρὸς. «Τὰ καλλίτερα σπίτια, λέγει ἀκόμη, εἶναι ἐκεῖνα ὅπου ἡ γυνὴ ἔχει περισσοτέραν ἐξουσίαν». Ναί, ἀλλ' εἰς τὰς θεωρίας ταύτας, ἡ ἐξουσία αὕτη δὲν εἶναι ἐκείνη πνεύματος ἀνεπτυγμένου, λόγου δεδοκιμασμένου: Εἶναι ἀπλῶς κράτος ἰδρυθὲν ἐπὶ τῆς χάριτος, καθιερωμένον διὰ τῶν μικρῶν μέσων, τῶν ὑποβαλλομένων εἰς τὴν γυναῖκα ὑπὸ τῆς ἐπιτηδειότητός της ἢ τῆς πραότητός της. Διὰ τῶν θωπειῶν της ἡ Σοφία διατάσσει, διὰ τῶν δακρύων της ἀπειλεῖ. Ὁ πατὴρ τῆς Κας Ρολάν, συζητῶν μετ' αὐτῆς μίαν ἡμέραν ἐπὶ τῆς ἐκλογῆς συζύγου, τῆς ἔλεγε: «Ἐννοῶ, θέλεις νὰ ὑποτάξῃς κάποιον ποῦ θὰ ἐπίστευε τὸν ἑαυτὸν τοῦ κύριον, κάμνων ὅλας τὰς θελήσεις σου...» Ἡ Σοφία εἶναι τῆς αὐτῆς σχολῆς. Φαίνεται ὅτι ὑπακούει, ἀλλὰ πραγματικῶς βασιλεύει καὶ κυβερνᾷ, καὶ τὴν ὑπεροχὴν της, δὲν τὴν ἀφείλει ἢ εἰς τὰ θέλγητρα τοῦ φύλου της.

Παράδοξον βιβλίον, πρέπει νὰ τὸ ὁμολογήσωμεν, αὐτὸ τὸ μυθιστόρημα τῆς ἀγωγῆς τῆς Σοφίας. Πράγματα θελκτικὰ ἀναμίγνυνται εἰς αὐτὸ μὲ σχολαστικὰς συζητήσεις. Σκέψεις λεπταὶ γειτονεύουν εἰς αὐτὸ μὲ ἀπαγγελίας, τὰς ὁποίας θὰ ἔλεγε κανεὶς ὅτι εἶναι τὰ παραληρήματα ἄρρω-

στου ἐγκεφάλου. Τὰ ὑψηλότερα μαθήματα τῆς ἀρετῆς ἀλλοιοῦνται μὲ χωρία ἀνώμαλα ἐλαττωματικῆς χαριτολογίας, καὶ μὲ παρατηρήσεις μᾶλλον ἐλαφράς. Τοὺς ἐπαίνους τῶν σπαρτιατικῶν ἢ ῥωμαϊκῶν ἠθῶν διαδέχονται σελίδες ὅπου μαντεύει κανεὶς ὅτι ὁ Ρουσσῶ ἠρέσκειτο εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῶν σελίδων τοῦ Μπραντόμ ὅσον καὶ εἰς ἐκείνας τῆς Βίβλου — τὴν ὁποίαν εἶχεν ἀναγνώσει πλέον ἢ ἑξάκις, κατὰ τὰς αὐπνίας τῶν νυκτῶν ποῦ ἦτο ἄρρωστος. Δὲν πρέπει νὰ ζητήσωμεν ἀπὸ τὸν Ρουσσῶ τὴν ὑψηλὴν ἀγνότητα τοῦ αἰσθήματος ποῦ ἀπαιτεῖ ἢ ἀποστολὴ τοῦ παιδαγωγοῦ τῆς γυναικός. Πῶς νὰ συγκινηθῶμεν μὲ τὸν ἐνθουσιασμόν του διὰ τὴν κωσμιότητα, διὰ τὴν μετριοφροσύνην, διὰ τὴν τιμιότητα, ὅτε τὸν ἠκούσαμεν λέγοντα ὅτι «ἡ Σοφία δὲν ἐκθέτει καθόλου τὰ θέλητρά της, ὅτι τὰ καλύπτει τούναντίον, ἀλλὰ καλύπτουσα αὐτὰ γνωρίζει νὰ τὰ κάμνη νὰ φαντάζουν»; Ἡ μᾶλλον ἀκόμη. «Εἰς τὴν ἀπλὴν καὶ μετρίφρονα περιβολὴν τῆς Σοφίας, ὅλα φαίνονται ὅτι δὲν ἐτέθησαν εἰς τὴν θέσιν των ἢ διὰ ν' ἀποκαλυφθοῦν μέρος πρὸς μέρος.» Δὲν γνωρίζει κανεὶς κάποτε, ἀναγινώσκων τὸν Αἰμύλιον, ἐὰν ἔχη νὰ κάμη μὲ αὐστηρὸν ἠθικολόγον ἢ μὲ ἄνθρωπον μὲ καλὴν περιουσίαν. Ὅ,τι δὲν εἶναι ἀμφίβολον εἶναι ὅτι ἡ πάρα πολὺ πραγματικὴ ἀνάμνησις τῆς Κας Ντέ Βαρέν, ἢ ἡ ἰδεώδης εἰκὼν τῆς Κας Σοφίας Οὐντετό — αὐτὴν ποῦ ἠγάπα πάρα πολὺ «διὰ νὰ θελήσῃ νὰ τὴν κατακτήσῃ» — συντροφεύουν καὶ καθοδηγοῦν ἐν μέρει τὸν κάλαμον τοῦ Ρουσσῶ, ὅταν χαράττη τὸ πορτραῖτο τῆς Σοφίας.

Ἄλλ' ἄς μὴ κλείσωμεν τὸ συμπέρασμά μας ἐπάνω εἰς τὴν δυσμενῆ ταύτην ἐντύπωσιν. Ἐὰν ἡ Σοφία δὲν εἶναι καθόλου ἢ ἰσχυρὰ γυνή, φρόνιμος, μορφωμένη, ποῦ θὰ ἐπεθυμοῦμεν νὰ εἶναι, ἀν εἶναι μᾶλλον «γυναικοῦλα», πλέον χαριτωμένη παρὰ λογικὴ, ποῦ ζητεῖ νὰ ἀρέσῃ πρὸ παντός ἢ ὁποῖα, ἐν τῇ φιλαρεσκείᾳ της, δὲν ἀπαξιοῖ νὰ δείξῃ τὴν λευκὴν χεῖρά της, τὸν κομψὸν πόδα της, ἄς χαιρετίσωμεν

ἐν τούτοις εἰς αὐτὴν γυναῖκα εὐάρεστον ἢ ὁποῖα θὰ γνωρίσῃ νὰ προσκολληθῇ εἰς τὸν ἄνδρα της, μητέρα ἀφωσιωμένην ποῦ θὰ θρέψῃ καὶ θὰ ἀναθρέψῃ τὰ παιδιὰ της, ἢ ὁποῖα τέλος θὰ συμπληρώσῃ διὰ σπανίων προτερημάτων τὰς ἀτελείας τῆς ἀτελοῦς ἀγωγῆς της.

Περὶ τῆς ἀνεξαρτητοῦ ζωῆς της, περὶ τοῦ ἰδίου προσώπου της, ὁ Ρουσσῶ δὲν λαμβάνει καμμίαν φροντίδα. Ἡ συζυγικὴ κοινωνία εἶναι ἐκείνη ἢ ὁποῖα ἐκ δύο ὄντων ἡνωμένων διὰ τὴν ζωὴν, δύναται μόνη νὰ κάμῃ ἠθικὸν πρόσωπον. Ἄπὸ τὸ ἠθικὸν τοῦτο πρόσωπον ἡ γυνὴ δὲν εἶναι παρὰ ἐν μέρος, ἐν ἀπόσπασμα. Ἐξ ἄλλου, διὰ τὸν ἄνδρα, τὸν ὁποῖον συμπληροῖ, θὰ εἶναι ἡ θελκτικωτάτη τῶν συντρόφων. Ἡ Σοφία δὲν εἶναι «ἀπὸ ἐκείνας ποῦ ἐξορίζουν ἀπὸ τὸν γάμον πᾶν ὅ,τι δύναται νὰ εἶναι εὐχάριστον εἰς τοὺς ἄνδρας». Δὲν εἶναι πληκτικὴ θρησκός, ὑπηρετοῦσα ὑπεραυστηρὰ δόγματα τὰ ὁποῖα «μὲ τὸ νὰ ὑπερβάλλουν τὰ καθήκοντα, τὰ καθιστοῦν ἀνεφάρμοστα καὶ μάταια.» Ὁ Ρουσσῶ ἰσχυρίζεται ὅτι εἰς τὸν καιρὸν τοῦ «εἶχον κάμει τόσα διὰ νὰ ἐμποδίσουν τὰς γυναῖκας νὰ εἶναι ἀξιαγάπητοι ὥστε εἶχον καταστήσει τοὺς συζύγους ἀδιαφόρους.» Εἰς τὴν γκρινιάραν, δύσθυμον γυναῖκα ἀντιθέτει τὴν μειδιῶσαν καὶ φαιδρὰν γυναῖκα, ποῦ θέλει ν' ἀρέσῃ καὶ ἐπιτυγχάνει τοῦτο, ποῦ καθιστᾷ γλυκείαν καὶ εὐκόλον εἰς τὸν σύντροφον τῆς ζωῆς της τὴν ὑποχρέωσιν τῆς πιστότητος. Εἰμπορεῖ κανεὶς νὰ δοκιμάσῃ τὸν πειρασμὸν νὰ διερωτηθῇ πῶς, ὕστερα ἀπὸ ὅλα τὰ κακὰ ποῦ εἶπε περὶ γυναικῶν, ὁ Ρουσσῶ συνήντησε μεταξὺ αὐτῶν τόσας περιπαθεῖς θαυμαστρίας. Διότι, ἂν δὲν τὰς ἔθεσεν εἰς τὴν ἀληθῆ τάξιν των, τὰς ἐκολάκευσε τοῦλάχιστον. Τὰς ἐνεθάρρυνεν εἰς τὴν τάξιν των νὰ κυριαρχοῦν διὰ μόνης τῆς δυνάμεως τῶν φυσικῶν θελγῆτρων των. Τὰς ἠγάπησε πολὺ καὶ τὰς ἐγλυκολόγησε. Ἴδέτε μὲ ποίαν ὑποχρεωτικότητι λησμονεῖται εἰς τὴν ζωγραφίαν τῶν γεννωμένων ἐρώτων τοῦ Αἰμυλίου καὶ τῆς Σοφίας. Τί γλυκύταται παιδικότητες

τὸν ἀπασχολοῦν εἰς τὴν εἰκόνα ποῦ χαράσσει τῆς ἡρωίδος του; Διὰ τὴν εἰκονίστην τελείαν, κάμνει ἔκκλησιν εἰς ὅλας τὰς φυλάς τῆς ἀνθρωπότητος: Ἡ Σοφία ἔχει τὴν ἰδιοσυγκρασίαν Ἰταλίδος, τὴν ὑπερηφάνειαν Ἰσπανίδος, τὴν εὐαισθησίαν Ἀγγλίδος. Δὲν τῆς λείπει ἴσως, διὰ τὴν εἶναι τελεία, ἢ ὁ κοινὸς νοῦς καὶ ἡ σοβαρὰ ἀπλότης Γαλλίδος πεπαιδευμένης καὶ ἀνεπτυγμένης. Εἶναι, αὐτὴ ἐπίσης, μαθήτρια τῆς φύσεως: «Δὲν χρησιμοποιεῖ ἄλλο ἄρωμα ἢ ἐκεῖνο τῶν ἀνθέων.» — «Δὲν θὰ τὴν ὑμνήσω ποτὲ τόσο παρ' ὅταν θὰ εἶναι ἀνεπιτήδευτος...» Ἰπάρχουν σοφοὶ καὶ ὠρατοὶ λόγοι εἰς τὴν σωρείαν τῶν λεγομένων εἰς τὸ πέμπτον βιβλίον τοῦ Αἰμυλίου: Αὐτοὶ ἐδῶ π. χ. «Δείξατε εἰς τὴν γυναῖκα εἰς τὰ καθήκοντά της αὐτὴν τὴν πηγὴν τῶν τέρψεών της καὶ τὴν βᾶσιν τῶν δικαιωμάτων της. Εἶναι τόσο δύσκολον ν' ἀγαπᾶ διὰ ν' ἀγαπᾶται, νὰ γίνεταί ἀξιέραστος διὰ τὴν εἶναι εὐτυχῆς, νὰ γίνεταί ἀξία ἐκτιμήσεως διὰ ν' ἀκούεται, νὰ τιμᾶ ἑαυτὴν διὰ τὴν τιμοῦν;...» Πολλὰ ἄλλα χωρία ἐξηγοῦν, χωρὶς ἐν τούτοις τὴν δικαιολογοῦν τελείως, τὴν γνώμην γερμανοῦ ἱστορικοῦ περὶ τῆς ἀγωγῆς τοῦ Φρειδερίκου Ντίτ, ὁ ὁποῖος διεκινδύνευσε μέχρι τοῦ νὰ εἶπη ὅτι θὰ ἐθεώρει τὸ τελευταῖον μέρος τοῦ Αἰμυλίου ὡς τὸ «καλλίτερον βιβλίον ποῦ ἐγράφη ἐπὶ τῆς ἀγωγῆς τῆς γυναικός». Καί, ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἡ Σοφία, παρὰ τὰ κενὰ τῆς ἀγωγῆς της, εἶναι ἤδη ἡ νεωτερίζουσα γυνή, καμωμένη ὅχι πλέον διὰ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸ μοναστήριον, ἀλλὰ διὰ τὴν οἰκογενειακὴν ζωὴν. Παρὰ τὰ ἐλαττώματά της, κατέχει τὴν πολύτιμον καὶ νέαν αὐτὴν ἰδιότητα, ὅτι ἡ ἀρετὴ της εἶναι ἀξιαγάπητος.